

Husserl'in Kategori Anlayışı

MAHMUT SAMİ ÖZDİL^a

Geliş Tarihi: 13.12.2019 | Kabul Tarihi: 26.01.2020

Öz: Bu çalışmada Husserl'in ontolojisi ve mantık düşüncesi temel alınarak, onun kategori anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Husserl Aristotelesçi kategori anlayışı ile Kantçı kategori anlayışının sentezinden yeni bir kategori anlayışı geliştirir. Aynı zamanda onun "saf mantık" anlayışında açık bir semantik fikri görülür. Husserl anlam kategorileri ile nesne kategorileri arasında bir tür ilişki önerir. Bu ilişkiyi bir semantik teorisi üzerinden gösterir. Husserl'in kategori anlayışının en önemli özelliği tamamlanmış bir liste şeklinde olmayıp, insanın gelişen ve genişleyen bilgi ve tecrübesi ile orantılı olarak gelişmeye açık bir yapı arz etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kategori, Husserl, ontoloji, fenomenoloji, yönelimsellik.

^a Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
msamiozdil@erciyes.edu.tr

Husserl on Categories

Abstract: In this study, Husserl's system of categories is tried to introduce by being dependent on his ontology and conception of logic. Husserl develops a new category system from the synthesis of Aristotelian and Kantian categories systems. At the same time, a clear conception of semantics is realized in his "pure logic". Husserl suggests a kind of correlation between categories of meanings and categories of an object. He shows this correlation by means of a theory of semantics. Husserl does not present a complete list of categories. His conception of categories is set forth a structure that open to improvement with respect to human being's developing and improving knowledge and experiences.

Keywords: Category, Husserl, ontology, phenomenology, intentionality.

Giriş

Klasik mantıktaki tarifi ile kategoriler, isimlendirilmesi mümkün olan çeşitli varlıklar hakkında özsel olarak onaylanabilen en genel yüklemelerdir. Bu sebeple onlar tanımlanamazlar. Ancak mukayese veya özelliklerinden herhangi biri ile tasvir edilebilirler veya örneklerle açıklanabilirler. Kategoriler, esasta varlıkların ne çeşit varlıklar olduğunu; varlığın veya bir konuya yüklenebilen yüklemelerin çeşitli sınıflarını ifade ederler.¹

Kategoriler felsefe tarihinde ilk olarak Aristoteles tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kategoriler zihnin eşya ile olan ilişkisi sonucunda eşyanın tanımını sağlayan unsurlardır. Bu sebeple Aristoteles sonrasında da mantık çalışmalarında ele alınan konuların başında gelmiştir. Bilginin, eşyanın mukayese-si, sayısı, oranı, durumu gibi ilişkiler sonucunda oluşması kategorilerin, mantığın yanı sıra bilgi teorisinin de temel konularından biri olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kategorilerin ontolojik içerikte mi epistemolojik içerikte mi olduğu daima tartışılmalıdır. Bu tartışmalar sonucunda kategorileri varlığın genel formları olarak gören realistler, zihnin ürünü genel kavramlar olarak gören nominalistler ve kavramların varlıkta mevcut olmakla beraber, zihinde de varlıklarını kabul eden kavramcılar ortaya çıkmıştır. Aristoteles'in bu konuda açık bir ifadesi olmamakla birlikte kategorileri hem varlığın hem de düşüncenin genel formları olarak kabul ettiği varsayılır.² Aristoteles'in kategorilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Cevher: Aristoteles felsefesi, masa, dağ, taş ve ağaçların hepsinin nihaî gerçek varlıklar olduğu temel kabulüne dayanmaktadır. Bu varlıklar hakiki anlamda ve en üst düzey ve şekilde gerçektirler. Aristocu görüşte bu varlıkların gerçekliği hakkında bir şüphe görülmez. Nihai anlamda gerçek olarak görülen bu varlıklar Aristo'nun anlayışında "aslî cevherler"

¹ Necip Taylan, *Mantık Tarihi-Çeşitli Problemleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 85.

² Mahmut Kaya, "Makûlat", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 461.

olarak nitelendirilirler ve Aristotelesçi kavram işte bu kavramdır.³ Aristoteles'in kategoriler teorisi bu aslî cevherlerden başlar ve varlık türleri "ne ise o" olarak kategorize edilirler. Birinci cevherler olarak da anılan bu aslî cevherlerin içinde buldukları türlere ve bu türlerin cinslerine de ikinci cevherler denir. Cevher, Aristotelesçi anlayışta ilk kategoridir ve asıldır, diğer kategoriler ise bunlarda arız olan özelliklerdir.⁴

Cevherlerin zıtları yoktur. Mesela fert olarak alınan insanın veya hayvanın zıttı yoktur. Fakat zıtlıkları kabul edebilirler. Mesela, aynı insan bazen kara bazen siyah olabilir.⁵ Cevherler azalıp çoğalmazlar. Mesela, bu insan kendisinden veya başka bir insandan daha çok veya daha az insan olmaz.⁶

Nicelik: Her biri doğası gereği bir ve bireysel olan iki veya daha fazla tamamlayıcı öğeye bölünebilen şeye nicelik denir. Daha kısa bir ifade ile "kaç", "nice" sorularının cevabı olan kategoridir. Sürekli ve süreksiz nicelikler şeklinde iki tür nicelik vardır. Mesela, çizgi, düzey, cisim sürekli nicelik; sayı ve söz süreksiz niceliklerdir.⁷

Görelilik: Bütün varlığı, başka nesnelere bağlı olduğu veya herhangi bir şekilde başka şeye taalluk ettiği kabul edilen şeydir. Mesela, en büyük sözü başka bir şey göz önünde bulundurulurken söylenir. Ya da "yarım" bütün varlığı başka bir şeye göre söylenmiş bir sözdür.⁸

Nitelik: Kendisiyle bir şeyin nasıl olduğu söylenen terimdir. Niteliğin çeşitli türleri vardır. Birinci türüne hal ve istidat adı verilir. Mesela, bilim ve erdemler haldir, sıcaklık - soğukluk, hastalık - sağlık istidattır. İstidatlar tabiileşip kökleşirse hal durumuna gelebilir.⁹ İkinci tür nitelikler, kabiliyet veya kabili-

³ Toshihiko Izutsu, *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ramazan Ertürk (İstanbul: Ağaç Yayınları, 2010), 195.

⁴ Aristoteles, *Kategoriyalar*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 6-7.

⁵ Aristoteles, 15.

⁶ Aristoteles, 17.

⁷ Aristoteles, 17.

⁸ Aristoteles, 25.

⁹ Aristoteles, 35.

yetsizlik özelliklerini ifade ederken söylediğimiz niteliklerdir. Mesela, iyi güreşçi veya iyi koşucu olmak nitelikleri bu türdendir.¹⁰ Üçüncü tür nitelikler, duyguluk niteliklerinden ve duygulanımlardan teşkil edilmiştir. Sözelimi acılık – tatlılık, sıcaklık – soğukluk gibi nitelikler bu türdendir.¹¹ Dördüncü tür nitelikler, her varlığa ait olan kılık veya şekli, doğruluk – eğrilik ve bunlardan başka bütün hassaları ihtiva eden niteliklerdir.¹²

Etki: Bir tesir edici diğer bir şeye tesir ettiğinde tesir edene ilinti olan haldir. Kesiyor, kırıyor gibi...

Edilgi: Bir şeyin başka bir şeyden etkilenmesi ile ona ilinti olan haldir. Kesiliyor, kırılıyor gibi...

Durum: Bir şeyin bazı parçalarının diğer parçalarına veya kendisinin dışındaki şeylere göre ilinti olan haldir. Mesela, ayakta durmak, oturmak, yatık olmak gibi...

Zaman: Ne zaman sorusuna cevap kategoridir. Bir şeye bir zamanda olmasıyla ilinti olan haldir. Dün, geçen yıl gibi...

Nerelik: Nerede sorusuna cevap olan kategoridir. Bir şeye, bir mekanda bulunmasıyla ilinti olan haldir. Okulda, Kayseri'de gibi...

Sahip Olma: Bir şeyin başka bir şeye sahip olması ile ona ilinti olan haldir. Ayakkabıları ayağındadır, silahlıdır gibi...¹³

Aristoteles tarafından oluşturulan bu kategoriler düzeni Müslüman mantıkçılar tarafından da sıralaması dışında pek fazla ihtilafli görüş olmadan kabul edilmiştir. Pek çok Müslüman mantıkçı kategorileri mantığın konuları arasında ele alıp işlemiştir. Ancak İbn Sina, kategorilerin varlıklarının niteliği bakımından bilgisinin metafiziğin; nefsin bunları tasavvur etmesi bakımından psikolojinin, kendileri için belirlenmiş lafızları hak edişlerinin bilgisi açısından dil biliminin konusu olduğunu ifade eder. Bir kişi kategoriler konusunu hiç bilmeseyse bile Man-

¹⁰ Aristoteles, 36.

¹¹ Aristoteles, 37.

¹² Aristoteles, 40.

¹³ Aristoteles, 6.

tık öğrenebileceğini, ancak bu konuyu bilmenin tanım yapmada ve örnek getirmede bazı kolaylıklar getirebileceğini söyler.¹⁴ Aynı şekilde son dönem Osmanlı mantıkçılarından Ali Sedat da kategorilerin mantığı değil de metafiziği ilgilendirdiğini, mantığa hücum eden ulemanın, mantığın bu bölümünü hedef aldıklarını, bu sebeple, sonra gelen mantıkçıların bu bölümü mantık kitaplarından çıkardıklarını söyler.¹⁵

Kantçı anlayışta ise şeyleri “göründükleri şekilde” bilebileceğimizi iddia edilir ve dünyada bize sunulmuş olanlardan edindiğimiz en genel veya temel kavramları kategorize ettiğimiz fikri ileri sürülür.¹⁶ Kant’a göre kategoriler müdrikenin apriori kalıplarıdır ve zihne aittir. Bunlar zihinde tecrübeden önce mevcuttur ve bilgi sadece bu kategorilerle elde edilir. Dışardan gelen intibalar, ancak zihnindeki bu kalıplardan geçtikten sonra bilgi haline gelirler.¹⁷ Descartes’da apaçık bilginin, düşüncenin kendi kendisine uygunluğundan ortaya çıkan kesin bilginin garantörü, Tanrı’dır. Kant’ta ise bu garantör tüm insanlarda apriori olarak bulunan kategorilerdir.¹⁸ Kant’a göre kavramlar, kategoriler ile işlerlik kazanır ve kavramların işlerlik kazanması ile yargılar oluşur.¹⁹

Kavramların İşlerlik Kazanması:²⁰

	I. NİCELİĞE İLİŞKİN	
	Birlik	
	Çokluk	
	Bütünlük	

¹⁴ İbn Sina, *Kitabu’ş-Şifa: Kategoriler: Mekûlât*, çev. Muhittin Macit (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010), 4.

¹⁵ Ali Sedat, *Mizanu’l Uluk*, Tıpkı Basım (İstanbul: Asitane, t.y.), 4-5.

¹⁶ David Woodruff Smith, *Husserl*, 1. bs, Routledge Philosophers (London: Routledge, 2007), 138.

¹⁷ Necati Öner, *Klasik Mantık*, 1986. bs (Ankara: AÜF Yayınları, t.y.), 33.

¹⁸ Ülker Öktem, “Fenomenoloji ve Edmund Husserl’de Apaçıklık (Evidenz) Problemi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 45, sy 1 (2005): 43.

¹⁹ Teoman Duralı, *Aklın Anatomisi: “Salt Aklın Eleştirisi”nin Teşrihi*, 1. bs (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010), 74.

²⁰ Duralı, 74.

II. NİTELİĞE İLİŞKİN Nesnellik (gerçeklik) İnkâr Sınırlayıcılık		III. BAĞINTIYA İLİŞKİN Özerklik ile Aid-olma Nedenlilik ile bağımlılık Ortaklık
	IV. GEÇERLİLİĞE (KİPE) İLİŞKİN Olabilirlik - Olamazlık Varolma - Varolmama Zorunluluk - Rastlantı	

Kavramlardan Yargıların Oluşması:²¹

	I. YARGILARIN NİCELİĞİ Genel Yargılar (Tümel) Özel Yargılar (Tikel) Cüzi (tek tek) Yargılar (Tekil)	
II. YARGILARIN NİTELİĞİ Onaylayıcı Yargılar "S, P'dir." Olumsuzlayıcı Yargılar "S, P değildir." Sonsuz Yargılar "kimi S, P değildir."		III. BAĞINTI YARGILARI Şartsız Yargılar "S, P'dir." Şartlı Yargılar "ise, ... öyleyse" Ayrııcı Yargılar "ya ... ya da"
	IV. YARGILARIN GEÇERLİLİĞİ (KİPİ) Sorgulayıcı Yargılar "olaki" "muhtemelen" İddiacı Yargılar "Gerçekten de."	

²¹ Duralı, 75.

	Yanılmaz Yargılar “Zorunlulukla.”	
--	-----------------------------------	--

Pragmatizmin önemli isimlerinden biri olan C. Peirce de tecrübeden yola çıkarak bir kategori listesi oluşturmuştur. O, tecrübe edilen her şeyin kategorize edilebileceğini ileri sürmüştür. Tecrübe edilen hiçbir şey tamamıyla anlamsız olamaz. Anlamlı olmanın da temelde üç yolu vardır ki bunlar da Peirce’ün Nitelik, İlişki ve Temsil olarak isimlendirdiği üç kategoridir. Bu kategoriler His, Tepki, Düşünce olarak da isimlendirilmiştir. Peirce, sonraki makalelerinde ise bu kategorileri Birincilik, İkincilik, Üçüncülük olarak isimlendirmiştir.

Birincilik herhangi bir şahsın düşüncesindeki saf bir his veya duyum kategorisidir. Birincilikte kişi baktığı herhangi bir şeyin farkındalık sınırındadır. Birincilik bir şeyin sadece kendisiyle ilgili olduğu monadik bir ilişkidir.²²

İkincilik tezat ve tepki kategorisidir. İki nitelik beraberce bulunduğu birbirleriyle ilişkilendirilen bu iki niteliğin tecrübesi, onların zıtlıklarını anlamamıza yardım eder. Artık onları birbirlerine göre tanımlarız. İkincilik, bir şeyin diğer bir şeyle ilişki içinde olduğu diyadik bir ilişkidir.

Üçüncülük ise ikincilik içinde çarpışan birincilik özellikleri arasındaki aracı kategoridir. İkinciliğin ortaya çıkış şeklini fark ettiğimizde nitelikler arasında bulunan üçüncülük ilişkisini görürüz. Üçüncülük iki şeyin birbirleri ile belli bir tarzda ilişkili olduğu triadik bir ilişkidir.²³ Peirce’e göre bilginin objeleri üçüncülük ilişkisinde mevcuttur. Çünkü bilmek, “tanıma”, “ilişki kurma” ya da “kontrol” olarak adlandırılacak yetenekleri gerektiren insan başarısıdır.²⁴

1. Husserl ve Mantık

Geçerli çıkarımlar yapma teorisi olarak görülen mantık, Aristo’nun kıyas teorisiyle birlikte kuralları ortaya konulmuş

²² John R Shook, *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri: Charles S. Peirce, William James, John Dewey*, çev. Celal Türer (İstanbul: Üniversite Kitabevi, t.y.), 32.

²³ Shook, 33.

²⁴ Shook, 34.

bir bilimdir. Aristo on iki geçerli çıkarım şekli ortaya koymuştur. Aristo'nun çıkarım şekillerinde küçük büyük ve orta terimler yer alır. Bu terimlerin yeri ve tümel veya tikel olma durumları kıyasın şeklini oluşturur. Terimlerin yerine herhangi bir kavram konulduğunda şayet şekle ve şeklin gerektirdiği kuralara uyulmuşsa geçerli çıkarım elde edilebileceği düşünülür.

Husserl'in felsefesi, onun mantık, ontoloji, epistemoloji ve etik teorilerinin birleşiminden oluşmuş bir sistemdir. Husserl bu sistemin ana çerçevesini *Logical Investigations* (1900 - 1) isimli eserinde ortaya koymuştur. *Ideas I* (1913) ve daha sonraki diğer eserlerinde de temaları ve transandantal fenomenoloji metodu bu çerçeveye bağlı olarak aynen yürürlüktedir. Husserl ve takipçileri arasında tartışma konusu olmakla birlikte, bazı eklemeler yaparken, hatta erken dönem bazı fikirlerini değiştirirken, Bolzano mantık anlayışına, Kantçı transandantal felsefeye, Kartezyen sübjektif felsefeye bir takım köklü öneri ve itirazlarda bulunurken bile bu çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.²⁵

Husserl, "Saf" mantığın, düşünce ve anlamın temel biçimlerini, dünyadaki nesnelere temel yapılarını ve bu anlam biçimleri ile bu anlamlar yoluyla sunulan nesnelere arasındaki temel ilişkileri mantığın haritalandığını iddia eder. Husserl'in taslağını çizdiği bu şey sonradan mantıkçılar tarafından biçimsel veya mantıksal semantik olarak isimlendirilmiştir.²⁶

Dil, duygu yükünü anlam olarak ifade eder. Fakat duygu çeşitliliği, görmek, düşünmek, hayal etmek gibi yönelimsel (intentional) tecrübenin çeşitli türleri ve ideal içerikleri yönelimsel içeriğinin kendisidir. İşte burada Husserl'in saf mantığının yönelimsellik teorisine zemin hazırladığını görüyoruz. Husserl, yönelimsellik teorisi ile de fenomenoloji anlayışını oluşturur.²⁷

Yönelimsellik, bilincin nesnesine yönelmişliğini, her bilinç eyleminin kendi nesnesini içerdiğini ve bu yüzden de her bilinç

²⁵ Smith, *Husserl*, 82.

²⁶ Smith, 82.

²⁷ Smith, 83.

eyleminin bir şeyin bilinci olduğunu ifade eder.²⁸ Her bilinç eylemi iki kutupludur: kendisini özne veya bene sunan bir nesne vardır. Bunun anlamı bütün düşünmenin daima bir şey hakkında olmasıdır. Bu bütün eylemler için geçerlidir. Kavrama bir şeye yönelik kavrama, duyma bir şeyi duyma, işaret etme bir şeyi işaret etmedir.²⁹

Husserl'in ontolojisi, onun saf mantık ve fenomenoloji anlayışıyla ortaya koyduğu sisteminin bir parçası olarak geliştirilmiştir. Bu sistemin anahtarı öz doktrini veya *Investigation*'da özler olarak isimlendirdiği ideal türlerdir. Kısmen Platoncu kısmen de Aristotelesçi bir özler veya tümeller teorisi ortaya koyar. Sokrat'ın insan oluşunu Husserl, somut bireysel terimlerle, ideal türler ve türlerin somut örnekleri ile inceler. Sokrat ideal insanlık türünden örnek veya "unsur" içerir. Bu sebeple ideal türler somut bireylere bağlıdır. Burada Husserl'in bütün ve parça teorisinin işlediğini görürüz: bir "unsur", bütünden (Sokrat) bağımsız olarak var olamayan ve ona bağımlı bir parça (Sokrat'ın insanlığı)dır.³⁰

19. yy. 'da mantık alanında matematikteki ilerlemelerle birlikte gelişen bir takım farklı yaklaşımlar ortaya çıktı. Husserl matematik ve mantıkta gelişmelerin olduğu dönemin ortalarında yaşamış ve bu gelişmelerden haberdar olmanın yanı sıra matematikle ilgili olarak sayılar teorisi, kümeler teorisi ve manifold teorisi geliştirmek ile ilgilenmiştir.³¹ Psikolojizm karşıtı mantık görüşü onun fenomenoloji fikrini deneysel psikolojiden farklılaştırmasına sebep oldu. Yönelimselliğin yapısını gösterirken kullandığı mantıksal semantiği taslağı Tarski, Carnap ve mümkün dünyalar semantiğine öncülük etmiştir.³²

Bolzano ve daha sonra Frege'den ilhamla Husserl, çıkarım-

²⁸ Suzanne Cunningham, "Perceptual Meaning and Husserl", *Philosophy and Phenomenological Research* 45, sy 4 (1985): 553, <https://doi.org/10.2307/2107564>.

²⁹ Kasım Küçükalp, *Husserl*, 1. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2006), 187.

³⁰ Smith, *Husserl*, 83.

³¹ Smith, 87-89.

³² Smith, 120; Christopher Pincock, "Russell's Influence on Carnap's 'Aufbau'", *Synthese* 131, sy 1 (2002): 4.

larımız ve düşünmemizin nasıl gerçekleştiği ilgili olarak mantığın psikolojik akıl yürütme süreçleri olduğunu ileri süren 19 yy. psikolojizmine karşı çıkmıştır.³³ Aksine, Husserl, mantığın önermelerin içerdiği anlam ve duygu yüklerinin objektif nitelikleri ile ilgili olduğunu iddia etmiştir. Mantık çeşitli önermeler arasındaki sonuç ilişkilerini, bu tür ideal anlamlar arasındaki semantik ilişkileri ve onların dünyada bize ne sunduklarını araştırır. Husserl'e göre "Saf" mantık, "bilim teorisi", "teoriler teorisi" dir.³⁴ Bu sebeple saf mantık, temel anlam biçimleri veya kategorilerini (Kavram, Önerme, Bağ), temel nesne biçimleri veya kategorilerini (Fert/Tekil, Nitelik veya İlişki, Olgu) ve nesne biçimleri ile anlam biçimleri arasındaki semantik ilişkileri saptar. Mesela <Aristo sistemcidir.> önermesi [Aristo sistemcidir.] *olgusu* ile ilişkilidir ve bu önerme ancak ona karşılık gelen olgunun var olması durumunda *doğrudur*.

Burada, önerme uygun biçimli kavramlardan oluşturulmuştur (tekil kavram <Aristo>, nitelik kavramı <sistemci>); olgu ise uygun biçimli nesnelere oluşturulmuştur (Aristo bireyi, sistemci niteliği); ve önermenin bileşenleri ile önerme tarafından sunulan olgunun bileşenleri arasında semantik ilişki vardır.³⁵ Burada Tarski tarafından 1930'larda geliştirilen semantik doğruluk teorisinin başlangıcını görürüz.³⁶ Husserl'in mantıksal semantik fikrinin merkezinde Anlam kategorileri ve dünyada bulunan nesne kategorileri fikri yer alır.³⁷

20. yüzyılın sonlarında mantıkçılar, Husserl ve Frege'nin ortak noktası olan "Platoncu" anlam teorilerinden kaçınarak, dilin biçimlerine odaklandılar.³⁸ Bununla beraber Husserl, dil

³³ Smith, *Husserl*, 109.

³⁴ Smith, 97-98; Ullrich Melle, "How to Read the Logical Investigations? About Husserl's Guide for the Reader and a Rediscovered Typescript of It", *The Journal of Speculative Philosophy* 25, sy 3 (2011): 252, <https://doi.org/10.5325/jspecphil.25.3.0247>.

³⁵ Smith, *Husserl*, 110-11.

³⁶ Peter Milne, "Tarski, Truth and Model Theory", *Proceedings of the Aristotelian Society* 99 (1999): 152.

³⁷ Smith, *Husserl*, 121-22.

³⁸ Husserl ile Frege'nin yazışmalarında bu açıkça görülür. bkz: J. N. Mohanty, G. Frege, ve E. G. Husserl, "Frege-Husserl Correspondence", *The Southwestern*

ile ideal anlam arasındaki ilişkiye dair dikkate değer bir açıklama önermiştir. Husserl'e göre, düşüncenin paylaşılabılır yöneldimsel içerikleri olan anlam formlarını açıklama görevi yaptığı için dil iletişime yardımcı olur.³⁹

Kantçı terminolojiyi uyarlayarak, Husserl, "aşkın" mantık ile "biçimsel" mantık ayrımı yapar. Biçimsel mantık dilin uygun biçimlerini, anlamı, nesneyi ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi -ki bu ilişki önermeler arasındaki ilişkiyi, önermeler ve olgular arasındaki semantik ilişkiyi ve içerir- ele alır. Bu konuda modern mantığın alanı ile benzerlik taşır. Fakat aşkın mantık, Husserl'e göre, düşünce kanunları veya düşüncenin ideal yöneldimsel içeriği konularında biçimsel mantığı temele alarak ondan daha öteye geçer.⁴⁰

Husserl çalışmasının son aşamasında, doğanın kanunlarını matematiksel olarak formüle edişimizin, doğadaki eşyalarla ilgili günlük tecrübemizin anlamını öldürmesi hakkındaki endişelerini dile getirmiştir. Onun erken dönem mantık fikri bu matematikleştirme probleminin habercisi olmuştur.⁴¹

2. Husserl'in Kategorileri

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Husserl, mantığı, fenomenolojisi ve epistemolojisi ile bütünlüştürmüş bir ontoloji geliştirmiştir. Husserl'in hazırladığı son derece farklı nesne türlerini içeren ontolojik kategoriler sistemi bu alanda önemli bir farklılaşmadır. Husserl kategoriler sistemini *Logical Investigation*'da oluşturmaya başlamıştır. Ontolojisini fenomenolojisinin sunumunda kullandığı *Ideas*'ta ise tam olarak düzenleyip tamamlamıştır.⁴² Husserl, kategoriler sistemini Kant'ın yaptığı gibi açık bir diyagram olarak sunmamış ve kategorileri yöneten açık bir mimari de önermemiştir. Onun kategoriler sistemi Kant'tan farklı olarak sürekli ilerleyen bir nitelik arz eder. Çünkü dün-

Journal of Philosophy 5, sy 3 (1974): 83-95.

³⁹ Smith, Husserl, 131.

⁴⁰ Smith, 117.

⁴¹ Smith, 130.

⁴² Smith, 138.

yanın “aşkın” anlamını düşünmenin ve bizim evrenin en temel yapıları ile ilgili yetersiz bilgilerimizin sürekli devamı gelmektedir.⁴³

Husserl'in kategorileri, kavram ya da anlamlar ile onların sunduğu nesnelere her ikisini birlikte kategorize ederek Aristotelesçi ve Kantçı kategori anlayışlarını sentezleyip onların ötesine geçme çabasını gösterir. Bu çaba yönelimselliğin gereği olarak, tecrübemizin, objeleri sunan anlamlar yoluyla nesnelere ilişkili olduğu iddiasına dayanır.⁴⁴

Husserl'in “saf mantık”ı, “saf anlam kategorileri” ile “saf nesne kategorileri” arasındaki ilişkiyi içerir. Anlam kategorileri, “Kavram, Önerme, Doğruluk vs.” ve Bağları (ve, veya, eğer ... ise) içerir. Husserl bu iki kategori tipi arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken her birine hak ettiği dikkati ve özeni göstermeye çalışır. Bu sebeple, Husserl, Aristo'nun peşinden giderek, bir nesne kategorileri teorisi; Kant'ın peşinden giderek, bir anlam kategorileri teorisi ve Frege'nin semantiğinin peşinden giderek, çeşitli kategorilerdeki anlamların, çeşitli kategorilerdeki nesnelere nasıl ilişkili olduğuna dair bir teori geliştirmeye ihtiyaç duyar.⁴⁵

Husserl, *Logical Investigation*'un ilk baskısında “nesnelere teorisi” olarak isimlendirdiği teorisine ikinci baskısında “biçimsel ontoloji” adını uygun görmüştür. Nesne ile herhangi bir kategoride yer alan herhangi bir nesneyi kasteder: kuş ve ağaçtan, sayılar ve kümeler; fiziksel nesnelere, bilinç deneyimlerine; gökteki mavidene, bir insanın gözündeki pırlıya; gezegenlerin hareketinden Einstein'ın uzay-zaman bükülmesine...⁴⁶

Husserl nesnelere ilk olarak “gerçek” ve “öz” olarak bölmüştür. “Gerçek nesnelere” gerçek fertlerdir. Diğer bir ifade ile somut bireysel nesnelere, zaman-mekânda veya zamanda “mümkün” olarak vaki olan nesnelere. Taşlar, ağaçlar, insanlar, gezegenler gibi kalıcı/sürekli nesnelere buradadır. Yine dep-

⁴³ Smith, 156.

⁴⁴ Smith, 138.

⁴⁵ Smith, 139.

⁴⁶ Smith, 140.

remler, tsunamiler, spor olayları, politik devrimler özel deneyimler, bilinç eylemleri, fenomenoloji konuları gibi olaylar ve süreçler de buradadır. Benim 170 cm olmam veya Sokrat'ın belli bir zeytin ağacının altında yatıyor olması gibi somut durumlar da buradadır. ⁴⁷ "Öz nesnelere" altında bütün "ideal" nesnelere veya somut nesnelere "belirleyen" idealar yer alır. Somut nesnelere içinde yer alan türler, nitelikler, görelilikler ve nicelikler burada yer alır. Mesela, insanlık, akıllılık, haşarıklık, birlik, Platon'un öğretmeni olmak vs... Bu ideal varlıklar, paylaşılabilen özellikler somut bireysel Sokrat'ın içinde yer alır. Birlik, çokluk, sayı gibi matematik idealar da buradadır. ⁴⁸

Aristo'nun tümeller olarak isimlendirdiği, "özler" ideal olan, zaman-mekanlı olmayan varlıklardır. Bu konuda Husserl'in getirdiği en önemli farklılık formel ve materyal özler ayrımı yapmasıdır. Formel özler; fert, özellik, durum, sayı vs. gibi mantıksal formlarla ilişkili ontolojik formlardır. Formel özler Husserl'in "varoluş alanları" olarak kabul edip; Doğa, Bilinç ve Kültür olarak üçe ayırdığı maddi özlerin nesnelere uygulanır. Doğadaki şeylerin maddi özleri, zaman yapısı, mekân, maddi bileşim ve nedensellik; bilinç eylemlerinin maddi özleri, yaşanmış deneyimlerin yapısı, özellikle yönelimsellik; kültürel nesne ve kurumların maddi özleri ise bireylerin sosyal faaliyetleri ile alakalıdır. Şüphesiz bu üç alanda nesnelere maddi özleri temelde farklıdır fakat aynı formel özler bu üç alanın nesnelere de uygulanır. ⁴⁹

Husserl, zaman-mekanlı olmayan, ideal varlıkların çeşitlerini, yalnızca özleri değil sayıları, diğer matematik varlıkları, anlam ve manaları da ayırt eder. Matematik gibi mantık ve fenomenoloji de, Husserl'e göre, ideal varlıklarla ilgilidir. Aritmetik, ilişkili oldukları bir ağaç dalı üzerindeki beş karga gibi somut nesnelere soyutlama ile sayıları araştırır. Mantık

⁴⁷ David Woodruff Smith, "Pure' Logic, Ontology, and Phenomenology", *Revue Internationale de Philosophie* 57, sy 224 (2) (2003): 136.

⁴⁸ Smith, *Husserl*, 142.

⁴⁹ Smith, 144; Smith, "Pure' Logic, Ontology, and Phenomenology", 136-37.

önermeleri ve onların bileşenleri olan kavramları belirli bir düşünme eylemindeki içeriklerinden soyutlayarak araştırır. Fenomenoloji de deneyimleri ve içeriklerini veya “neomata”ı, doğadaki canlıların belirli psikolojik eylemleri içinde fark edilen varlıklarından soyutlama ile araştırır. Bununla beraber Husserl'e göre ideal varlıklar dünyadaki somut nesnelere uygun bir tarzda temsil edilirler/örneklenirler.⁵⁰

Husserl bütün ve parça ontolojisinin altını çizer. Bağımsız parça ve bölümler ile bağımlı parça ve unsurları (moments) birbirinden ayırmak Husserl'in sık kullandığı bir ayırmadır. Herhangi bir nesnenin bir parçası o objeden bağımsız bir varlığa sahip olabilir. Mesela bir bisikletin tekeri bisikletten bağımsız olarak vardır. Hâlbuki bir nesnenin unsuru o objeden bağımsız olarak varolamaz. Mesela belirli bir çiçeğin kırmızı rengi o çiçekten bağımsız olarak var değildir. Husserl'in ontolojisinde ideal varlıkları somut dünyaya bağlayan unsurlardır. Bu sebeple belirli bir kırmızı örneği çiçeğin yapraklarında unsur olduğu ölçüde ideal kırmızı niteliği belli bir gülde gerçekleşir. Ve şöyle ya da böyle düşünme tecrübesinin ideal anlam ve içeriği, şu andaki bilinç eyleminin unsuru olduğu ölçüde hâlihazırdaki bilincimizde gerçekleşir.⁵¹

Son zamanlarda zihin felsefesi, zihin-beden meselesine, mesela kırmızı görmek “Aristo sistemci idi.” diye düşünmek gibi farkında olunan deneyimlerde zihinsel durumların bedensel durumlarla özellikle beyin durumlarıyla nasıl ilişkilendirildiği problemine odaklanmıştır. Husserl'in kategorik ontolojisi zihin-beden problemine ilginç bir yaklaşıma sebep olur. Zira Husserl, aynı somut görme veya düşünme tecrübesini farklı maddi özler veya alanlar (regions) altında zikreder. Bir olay hem Doğa alanında hem de Bilinç alanında yer alır. Çünkü aynı somut olay, hem beyin durumu olarak gerçekleşen bir unsur

⁵⁰ Smith, *Husserl*, 145.

⁵¹ Smith, 147; Fotini Vassiliou, “The Content and Meaning of the Transition from the Theory of Relations in ‘Philosophy of Arithmetic’ to the Mereology of the Third Logical Investigation”, *Research in Phenomenology* 40, sy 3 (2010): 418-22.

hem de bilinçli yönelimsel deneyim olarak gerçekleşen bir unsur içerir.⁵²

Her ne kadar Husserl'in kendisi bir kategori listesi vermiş olsa da onun ontolojisini anlamayı kolaylaştırması bakımından David W. Smith'in hazırlamış olduğu listeyi burada vermek faydalı olacaktır.⁵³

NESNE ÇEŞİTLERİ

Olgu [Gerçek Nesne: zaman veya zaman-mekan içinde]

gerçek bireyler (real individuals)

bağımsız bireyler

bağımlı bireyler yani unsurlar (moments)

durumlar (states of affairs)

olaylar

doğal olaylar

zihinsel olaylar, tecrübeler, bilinç eylemleri

kültürel olaylar

Öz (İdeal Nesne: zaman veya zaman-mekan içinde olmayan; nesnelere tarafından taşınabilenler)

Formel Öz

Kategori (formelliğin en yüksek seviyesi)

Fert veya bireysel varlık

Türler, Nitelik veya Özellik, İlişki

Durumlar

Zorunluluk, İmkan

Bağımlılık, Bağımsızlık

Bütün, Parça

Birlik, Çokluk

Sayı/Adet

Küme, Grup, ...

⁵² Smith, *Husserl*, 186.

⁵³ Smith, 157.

Manifold (Çeşitlenme/Farklılaşma)

Değer

...

Maddi Öz

Alan/Tabaka (genelliğin en yüksek seviyesi)(region)

Doğa

..., Bitki, Hayvan, ..., İnsan, ...

Bilinç

Özne ("Ben"), Bilinç eylemleri, Bilinç akışları

Kültür veya Ruh (Geist)

Birey, Toplum, Değer, Sanat, ...

Anlam veya Duygu Yüğü

Tekil/ferdi Anlam - "bu ağaç"

Tasdik edici/yüklemesel Anlam- "bir okalıptüstür.

Önerme (bütün Anlam) - "bu ağaç bir okalıptüstür."

Bağlayıcı Anlam - "ve," "veya," "değil," "eğer ... ise

Niteleyici Anlam - "bütün," "bazı"

Kaynaklar

Ali Sedat. *Mizanu'l Ukul*. Tıpkı Basım. İstanbul: Asitane, t.y.

Aristoteles. *Kategoriyalar*. Çeviren Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.

Cunningham, Suzanne. "Perceptual Meaning and Husserl". *Philosophy and Phenomenological Research* 45, sy 4 (1985): 553-66.
<https://doi.org/10.2307/2107564>.

Duralı, Teoman. *Aklın Anatomisi: "Salt Aklın Eleştirisi"nin Teşrihi*. 1. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.

Izutsu, Toshihiko. *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*. Çeviren Ramazan Ertürk. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2010.

İbn Sina. *Kitabu'ş-Şifa: Kategoriler: Mekûlât*. Çeviren Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010.

Kaya, Mahmut. "Makûlat". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27:460-61.

- Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Küçükkalp, Kasım. *Husserl*. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2006.
- Melle, Ullrich. "How to Read the Logical Investigations? About Husserl's Guide for the Reader and a Rediscovered Typescript of It". *The Journal of Speculative Philosophy* 25, sy 3 (2011): 247-64.
<https://doi.org/10.5325/jspecphil.25.3.0247>.
- Milne, Peter. "Tarski, Truth and Model Theory". *Proceedings of the Aristotelian Society* 99 (1999): 141-67.
- Mohanty, J. N., G. Frege, ve E. G. Husserl. "Frege-Husserl Correspondence". *The Southwestern Journal of Philosophy* 5, sy 3 (1974): 83-95.
- Öktem, Ülker. "Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 45, sy 1 (2005): 027-055.
- Öner, Necati. *Klasik Mantık*. 1986. bs. Ankara: AÜİF Yayınları, t.y.
- Pincock, Christopher. "Russell's Influence on Carnap's 'Aufbau'". *Synthese* 131, sy 1 (2002): 1-37.
- Shook, John R. *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri: Charles S. Peirce, William James, John Dewey*. Çeviren Celal Türer. İstanbul: Üniversite Kitabevi, t.y.
- Smith, David Woodruff. *Husserl*. 1. bs. Routledge Philosophers. London: Routledge, 2007.
- Smith, David Woodruff. "'Pure' Logic, Ontology, and Phenomenology". *Revue Internationale de Philosophie* 57, sy 224 (2) (2003): 133-56.
- Taylan, Necip. *Mantık Tarihçesi-Problemleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Vassiliou, Fotini. "The Content and Meaning of the Transition from the Theory of Relations in 'Philosophy of Arithmetic' to the Mereology of the Third Logical Investigation". *Research in Phenomenology* 40, sy 3 (2010): 408-29.